

УДК 711.1

Яценко В. О.*Кандидат архітектури, професор**Кафедри ландшафтної архітектури**Київського національного університету будівництва і архітектури**viktoryathenko@ukr.net,**orcid.org/0000-0002-6054-729X*

КЛАСИФІКАЦІЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЗА СИСТЕМНІСТЮ ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТРУКТУРНИХ ЕЛЕМЕНТІВ

«Любая система, которая не представляет право выбора тем кто вынужден испытывать последствия научного выбора является неэтичной системой»

И.Фридман

Анотація: в роботі розглянуто містобудування як системний процес поєднання та взаємодії управління, стратегічного бачення, проектування та впровадження результатів процесу адміністративно-територіальних реформ. Запропонована класифікація побудована на взаємодії внутрішніх і зовнішніх факторів формування територіальних громад як групових систем розселення локального рівня.

Ключові слова: класифікація, територіальна громада, містобудування, система, суспільство, розселення, середовище, соціальне замовлення.

Вступ. «Особенностью общественного сознания в XXI веке является глобальное мышление, понимание системного характера пространственно-временных взаимосвязей территориальных объектов, того, что при анализе систем важна информация не только и не столько о физическом объекте, сколько о связях между ними». [1]

Актуальними напрямками розвитку містобудування сьогодні стали:

- структурування і формалізація об'єктів проектування в результаті політики децентралізації та нових змін адміністративно-територіальних меж;
- створення містобудівних інформаційних систем дослідження та виявлення всіх позитивних та негативних явищ процесу;
- удосконалення та поєднання процесів управління, проектування, наукового обґрунтування та прийняття стратегічних містобудівних рішень розвитку територіальних громад;

- створення системи нерозривного проектування всіх рівнів містобудівних об'єктів місцевого та регіонального від проекту до системи контролю за реалізацією;

- нова нормативно-законодавча база містобудування.

Ступінь вивченості. Дослідження системності в містобудівній теорії та практиці було одним з головних в роботах таких архітекторів як Ю.Білоконь, М.Дьомін, Г.Фільваров, І.Фомін.

Значний вклад внесли і науковці інших напрямків, а саме Б.Хорєв, А.Доценко, В.Нудельман, Ю.Пітюренко, Ю.Палеха та інші. [2, 3, 4] Процес глобалізації та інтеграції, які набули значного розвитку сьогодні змушують нас по новому розглядати планувальну структуру держави, регіону, поселення, як невід'ємну складову планувального каркаса Європейського континенту.

Мета публікації полягає в, насамперед, у визначенні основних факторів взаємодії містобудування та суспільних інтересів, які фомуються новою формою адміністративно-територіальних змін.

Як результат аналізу пропозиція класифікації нових територіально-соціальних утворень з позиції містобудівної програми.

Виклад основного матеріалу.

Важко реалізуємо гасло з «Повестки дня Хабитат», дій «локально» - думай «глобально» є не що інше як головний принцип сталого розвитку систем.

Залишається відкрите питання містобудування – як керувати процесами, які не можуть бути співставлені з відомими моделями уже існуючих систем. Теорія яка мала б формулювати стратегію в кінці є результат, що засвідчує практичні процеси які відбулися.

Реформи адміністративно-територіального устрою країни ще більше підтверджують необхідність реформ містобудівної політики для досягнення сталого розвитку систем на всіх рівнях.

Ортодоксальність містобудівної теорії на сьогодні неспромоглася поставити в один рівень політичну платформу з платформою містобудування. Як результат перші плоди – створення штучних закладів, які направлені на вирішення маси проблем і дисфункцій системи містобудівного планування.

В даній ситуації важливо зрозуміти, що на сцені розмов про містобудівний розвиток йому не залишається місця, а на арену виходять гравці – інвестори і забудовники.

Територіальна громада на сьогодні постає в уяві суспільства як інклюзивна система або система для всіх, де конфлікти принципів протистоять конфліктам інтересів. Аналіз тенденцій формування динаміки територіальних систем проявляє досягнення та негаразди містобудівного планування пов'язані з громадським запитом суспільства.

Потрібна нова доктрина містобудіваного планування в основі якої іноваційна стратегія направлена на формування середовища яке буде спроможне забезпечити умови соціально-економічного розвитку територіальних громад. Замовлення на розробку містобудівної документації з боку держави зменшується, а все більше приходиться вирішувати задачі поставлені розвитком територіальних громад. За твердженнями С.Мороні головним завданням стає сформувати систему узгоджень між всіма суб'єктами заснованих на демократизації системи містобудівного планування на локальному рівні. [5] Містобудування має стати виконавцем головної своєї місії – виконання соціального замовлення направлено на захист соціального інтересу як окремої людини так і громади в цілому.

Як показує практика, невизначеність суспільних інтересів через недостатню інформативність всіх процесів в тому ж числі і містобудівна діяльність, набуває містичного соціального замовлення громади яке має акумулювати все різноманіття інтересів окремих індивідуумів.

Зрозуміло, що інформацію такого типу зібрати та привести до потрібного стану практично неможливо. Тому, як вихід, з'явилась думка, що планування в інтересах всіх неможливе, а архітектор не спроможний ні зрозуміти, ні визначити суспільний інтерес. Саме в цей час на перші місця виходять такі гравці як спеціалісти землевпорядники, менеджери по економічному розвитку окремих галузей, приватні будівельні компанії, місцеві органи управління та інші. Головними аргументами даних гравців, що містобудування сьогодні неспроможне виконати соціальне замовлення громад є те, що:

- соціальне замовлення відображає те, що потрібно територіальній громаді і те, що визначає її сумісність;
- соціальне замовлення є не що інше як акумулювання спільних інтересів і ніхто не може бути відсторонений від ресурсів територіальної громади всіх сфер;
- соціальне замовлення не формується на конкурентній основі так як всі члени територіальної громади мають однакові права, що виключає можливість ринкових механізмів окремих членів громади відносно спільної власності.

Як результат практика реалізації політики утворення територіальних громад значно випередила містобудівну політику системотворення як в практиці так і в теорії, що призвело до неконтрольованого перерозподілу земель, необґрунтованих змін меж населених пунктів, повне розбалансування і функціональне співвідношення територій на всіх рівнях, поява нових структурних суб'єктів в територіальному плануванні, фундаментальні соціально-економічні сфери контролюються власниками виробничого капіталу, що в кінцевому результаті може привести до загострення суспільного порядку.

Така ситуація породжує загострення містобудівних проблем на всіх рівнях тому розуміння її допоможе сконцентруватися на вирішенні проблем і, відповідно, покращенню групових систем і процесів обґрунтування та вибору планувальних рішень.

П.Треанор звернув увагу на те, що планування веде до виключення альтернативних можливостей. [6] Саме таке твердження роз'яснює поняття роботи системи містобудівного втручання в організацію територіальних громад – це, насамперед, оцінити сильні і слабкі сторони, виявити які доведення і механізми працюють на користь планування, а які проти. Містобудівне планування територіальних громад дійсно при недостатності розробки може унеможливити вибір додаткових більш вигідних альтернатив розвитку. Тому питання стратегії майбутнього розвитку територіальних громад має базуватись на упорядженні – класифікації громад як майбутніх систем локального рівня.

Класифікація територіальних громад як групових систем передбачає три стратегічні рівня:

- класифікація за особливостями територіального та адміністративного об'єднання;
- класифікація за станом внутрішньої відповідності вимогам законодавчої та нормативної бази формування територіальних громад;
- класифікація за формою організації системи функціонування соціальної та економічної інфраструктури.

Початковим та головним в виборі стратегії розвитку є класифікація за станом існуючої інфраструктури соціальної економічної та культурної сфери.

Дана класифікація базується на формах господарювання та обслуговування в середині територіальної громади.

До першого класу можна віднести громади утворені на базі міст або поселень з достатньо розвиненою інфраструктурою системи обслуговування, управління, освіти та працевлаштування. Такі територіальні громади не потребують значних затрат на створення систем, а головні зусилля направлені на міроприємства по реконструкції існуючих. Функціонально-планувальна структура даного класу може носити характер як розсосередженої так і компактної.

Як приклад, це територіальні громади малих міст районних центрів, в яких існуюча інфраструктура сформована за всіма існуючими нормативами та вимогами і потребує додаткових реформувань по системі діяльності. Поряд з існуючою системою можливе додаткове доповнення об'єктами обслуговування відповідно до вимог стратегії перспективного розвитку.

Головними завданнями даного класу є приведення до нормативних вимог, реконструкція, ув'язка з містобудівними нормами:

1. Територіальні громади (ГСНМЛР) на базі малих міст, районних центрів, селищ міського типу з розвинутою повноцінною інфраструктурою.

2. Територіальні громади (ГСНМЛР) утворені з декількох рівнозначних поселень за розмірами та розвитком інфраструктури, що не потребує територіального перерозподілу та змін. Як правило, такі територіальні громади можуть мати дублюючі об'єкти соціальної та виробничої сфери. В даному випадку необхідно проведення нормативних розрахунків з подальшим розподілом повноважень між суб'єктами утвореної територіальної громади. В залежності від повноцінності та відповідності даний тип територіальних громад не потребує значних затрат на реформування адміністративної, соціальної, виробничої сфери.

Головним завданням є аналіз існуючого стану та розробка концепції розвитку як єдиної територіальної системи.

Даний тип найбільш спроможний до інноваційних змін стратегії розвитку відповідно до нових економічних планів держави.

3. Територіальні громади (ГСНМЛР) утворені з декількох поселень з різним наявним станом системи, яка потребує перерозподілу за нормативними чинниками та додаткового будівництва об'єктів.

Даний тип територіальних громад не являється системним елементом системи розселення через невідповідність нормативним вимогам та потребу реформування відповідно нової стратегії розвитку. Саме аналіз та формування всіх функцій групової діяльності як системи розселення локального рівня. Додаткове будівництво передбачає кілька концепцій: реконструкція існуючих об'єктів з доповненням функцій, реконструкція з територіальною організацією спеціалізованих центрів територіальних громад, будівництво нових функціональних центрів компактного та розосередженого типів.

Головним завданням є розрахунок стратегії розвитку територіальної громади як групової системи та нових об'єктів соціальної та виробничої сфери.

4. Територіальні громади (ГСНМЛР) утворені з поселень з відсутніми необхідними об'єктами системи обслуговування та визначеною стратегією розвитку.

Такі системи потребують розробки стратегії економічного розвитку, визначенню ролі кожного населеного пункту та забезпечення всіма необхідними об'єктами соціального призначення.

Утворені системи без концепції розвитку за територіальними характеристиками потребують в першу чергу розрахунків наявних територіальних ресурсів різного характеру та створення стратегії системного їх

використання. Нова стратегія продиктує вимоги до характеру формування системи обслуговування територіальних громад. Даний тип має високий потенціал до розвитку нових сфер економічного зростання за допомогою як природних ресурсів так і інноваційних технологій.

Система обслуговування таких територіальних громад переважно буде розвиватись на принципах вузлового спеціалізованого забезпечення у відповідності до запропонованих нормативних вимог.

5. Територіальні громади (ГСНМЛР), які мають спільні межі і можуть формувати об'єднані об'єкти соціальної сфери обслуговування.

Такий вид систем передбачає створення спільних об'єктів, як то відпочинку, спеціальної освіти, виробництва, оздоровлення тощо.

До даного типу територіальних громад відносяться громади, які мають подібний територіальний ресурс як то природні рекреаційні території, система виробничих підприємств, належність до єдиних систем транспортних коридорів чи прикордонних зон. В даних системах можливий спільний перерозподіл формування функціональних зон та створення міжсистемних спеціалізованих центрів, які будуть обслуговувати кілька територіальних громад з спільними адміністративними межами.

Головною перевагою даного типу є можливість формувати систему обслуговування розвитку громади комплексно з іншими системами-територіальними громадами на нових засадах відповідно до перспектив стратегії розвитку. Прикладом такого типу можуть бути громади, які об'єднують туристичні маршрути, регіональні ландшафтні парки, зони масового відпочинку в приморських районах та прирічкові території.

Тип, який передбачає стратегічну програму створення спільних об'єктів.

6. Територіальні громади, що володіють спільно об'єктами державного значення такими, як національні парки, біосферні заповідники, регіональні парки та інші, які можуть утворювати мережу спеціалізованого обслуговування (лікування, відпочинку, наукового знання, туризму тощо) більш високого рівня регіонального планування на рівні обласних та районних систем.

Система первинного обслуговування таких громад потребує спеціалізованого спрямування відповідно до вимог вищого рівня.

Даний тип на відміну від попереднього вже сформований в існуючій ситуації об'єктів державного значення, тому система спільних функцій територіальних громад підлягає реконструкції та приведення до відповідного нормативного рівня. Значна частина закладів соціальної сфери має враховувати на додаткові міграційні процеси та достатнє обслуговування як жителів територіальної громади так і тимчасових мігрантів, які будуть відвідувати дані об'єкти.

Стратегія даного типу будується на максимальному залученню та використанню існуючої функціональної системи та надання її нового імпульсу до розвитку.

7. Територіальні громади (ГСНМЛР), які утворені з явно домінуючим центром, проте потребують роззосередженої системи обслуговування через значні території, які за нормативними показниками цього вимагають. Вид, який потребує спеціального підходу в територіальній організації з урахуванням доступності, транспортному забезпеченні та нормативної відповідності.

Такі громади характерні для районів степової зони, де існуючі адміністративні межі значно перевищують за нормативні показники. До таких районів належать і сільськогосподарські області, а саме Херсонська, Вінницька, Черкаська, Хмельницька, Полтавська. Як варіант для нормального нормативного функціонування можливе відновлення деяких населених пунктів, які раніше були втрачені за тих чи інших обставин, чи реформаторських дій, що порушило систему розселення яка формувалась століттями.

Стратегія даного типу полягає в розвитку інженерно-транспортної системи здатної забезпечити формування та функціонування групової системи.

8. Територіальні громади (ГСНМЛР) створені без стратегічної концепції розвитку через неможливість за нових об'єктивних чи суб'єктивних обставин.

Такими обставинами можуть бути відсутність спільних інтересів, небажання до об'єднання, відсутність суттєвих ресурсних можливостей, деградування поселень за останні 20 років через значну міграцію, демографічний спад через екологічний стан, етнічні розбіжності та можливість інших загроз.

Населені пункти даного виду можуть мати тимчасовий статус до розв'язання проблеми, але система обслуговування населення формується за рахунок державних інвестицій або договірних співпраць з сусідніми громадами. До такого виду належать населені пункти розташовані в віддаленні від великих міст, виробництв транспортних артерій. В деяких випадках можливий процес переселення якщо він не суперечить етнічним та культурним нормам як це було вже в історії України.

9. Територіальні громади (ГСНМЛР), які межують з великими містами і мають дублюючу систему обслуговування.

Надскладний тип територіальних громад через агломераційні процеси, які впливають на самостійність. Переважаючи за якістю послуги великого міста, спонукають до різноманітних міграцій, що може призвести до нестабільного функціонування ряду об'єктів. Залежність в виробничій, соціальній, побутовій сферах від переваг таких же в великому місті може створити небажання до самостійного розвитку та пошуку шляхів об'єднання з містом, а в подальшому

втрата стратегічних факторів, які були закладені при застосуванні територіальної громади.

Даний тип потребує чітких законодавчих актів по установленню меж всіх суб'єктів, індивідуальних форм розвитку та визначень системних інтересів у всіх сферах функціонування.

Великий ризик зростання населених пунктів та утворення суцільних урбанізованих територій.

10. Територіальні громади (ГСНМЛР) засновані як центри інноваційних процесів пов'язаних з розвитком наукових напрямків економіки. Даний тип передбачає відокремлений суб'єкт системи розселення з відповідною стратегією внутрішнього розвитку в рамках державних програм. Система функціонування таких ГСНМЛР для свого розвитку може залучати ресурси інших систем, тому має пульсуючий характер, суть якого саморозвиток для стимулювання розвитку інших.

Висновок.

Планування регіональних систем (територіальних громад) локального рівня є одним з найбільш важливих та ефективних напрямків і механізмів упорядкування системи розселення та реалізації регіональної політики сталого розвитку в сучасних умовах глобальної інтеграції.

Головним кроком процесу є спроба упорядкувати, систематизувати елементи та форму їх взаємодії на всіх рівнях. Саме системою упорядкування внутрішньої структури групових систем локального рівня в роботі запропонована класифікація яка є оцінкою конкретних переваг і недоліків систем, а також можливостей та загроз щодо подальшого розвитку.

Література:

1. Демин Н.М. Градостроительная наука в Украине. Досвід та перспективи міст України. Наукові досягнення в містобудуванні: Зб.наук.праць - Вип. 9 / Відповідальний редактор Ю. М. Білоконь. – К.: ін-т «Діпромісто», 2005. – С. 25-37.
2. Білоконь Ю.М. Регіональне планування (теорія і практика) / Монографія. – К.: Логос, 2003. – 246 с.
3. Доценко А.І. Регіональне розселення: проблеми та перспективи. – К.: Наукова думка, 1994. – 196 с.
4. Розселення в Україні: проблеми і перспективи / Під ред. чл.-кор. НАН України Б.М.Данилишина. – РВПС України НАН України, 2006. – 269 с.
5. Moroni S (2009) Towards a reconstruction of the public interest criterion // Planning Theory 3(2), p. 151-171.

6. Theanor P. (1948) Limiting urban futures // URL.: [http: / web.inter.nl.net/Paul Treanor/few.futures.html](http://web.inter.nl.net/Paul_Treanor/few.futures.html).

Аннотация

Яценко В. А. Кандидат архитектуры, профессор Киевский национальный университет строительства и архитектуры.

Классификация территориальных сообществ за системностью функционально-структурных элементов.

В работе рассмотрено градостроительство как системный процесс единства и взаимодействия управления, стратегического видения, проектирования и внедрения результатов процесса административно-территориальных реформ. Предложена классификация построенная на взаимодействии внутренних и внешних факторов формирования территориальных сообществ как групповых систем расселения локального уровня.

Ключевые слова: классификация, территориальное сообщество, градостроительство, система, общество, расселение, среда, социальный заказ.

Annotation

Yathenko V. O. Candidate of architecture, prof. Kiev National University of Construction and Architecture.

Classification of territorial groups on the systems of functional-structural elements.

The paper considers urban planning as a systemic process of combining and interacting with management, strategic vision, designing and implementing the results of the process of administrative and territorial reforms. The proposed classification is based on the interaction of internal and external factors of the formation of territorial communities as group systems of resettlement of the local level.

Keywords: classification, territorial community, urban planning, system, society, resettlement, environment, social order.